

МАЙК
ЦОГАНСЕН

Під парусом
на дубі

ХАРКІВ
«ФОЛІО»
2024

Під парусом
на дубі

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Весною 1930 року путина була невдала. Через холодну погоду оселедець і інша морська риба не пішла в берег і у вийстя рік.

Якщо в районах великого рибальства — Каспії, на Далекому Сході, на Мурмані — можна було вийти в море і тралити рибу великими тралерами, то на Дніпрубузькому лимані і тралерів ще нема і вся організація риболовлі в основному ще примітивна.

Парусні суда, примітивні сіті й досі є головна зброя рибалок там.

Отже й ці «коні» малої риболовлі проти трактора-тралера не встоять. Але покищо вони є і вони потрібні, хоч невдовзі стануть історією, як стали історією ті землеробства й індустрія радгоспу, що були вісім років тому.

Історія ця цікава і навчальна. Методи ці архаїчні й досі актуальні в районах малого рибальства.

Я спробував списати їх з тією дозою любови і дружньої іронії, на яку вони заслуговують.

РОЗДІЛ А

I

Значення риби для людини робочої таке: 600 грамів свіжої риби дорівнюють 400 грамам м'яса щодо своєї споживності.

Отже треба ловити рибу.

Ловити рибу треба не через те, що «рибки закортіло», і не через те, що треба закусити чарку горілки. Риба — це

нафта, розіслана в барилах по всьому Союзові, і гріє мотори людських тіл, що вишикувались у похід до соціалізму.

Втім, нафта — це риба. Принаймні є така теорія, що нафта створилася з органічних решток.

До того риба — це найдешевша їжа, настільки дешева, що й досі роблять з оселедців кирпичі, які йдуть на угноєння рижових полів у Японії. Найголовніша риба — це не кит (кит не риба і не карась у сметані, і не щука в морі, і не окунь, що стає проти води), а оселедець.

Оселедець же не тільки риба, що має форм дореволюційної поліцейської шаблукі. З горішнім вітром оселедці на головах запорізьких козаків пливли вниз Дніпром шарпати анатолійські береги, а заодно й грабувати мирних жителів, що траплялися по дорозі.

Тоді ж з низовим вітром оселедці йшли вгору Дніпром, головами вперед і коштували куди менше від соли, яку треба було везти мажею з Криму.

За тих часів оселедці йшли рясно. Дрючок, устромлений у лаву оселедців, стояв наче вкопаний у землю і тільки, поволі посуваючись угору проти води лякав лебедів, що ячали в чаканах і витягали довгі шиї, сичали на неприродний дрюк.

Коло берега турки-рибоводи, виходячи з Шабо, брали оселедців черпаками. Мартини мільйонами гладшали на узбережжю. Свійські турецькі качки, нажершися риби, потопали в узбережній воді на подив босим турченятам.

Водовіз на черпака вгорі пристроював сітку, щоб риба не потрапила до бочки з водою, й віз риби коштував кілька копійок.

Не треба було ловити оселедця, він сам ішов до рук. Не треба було ловити багато оселедця, бо дорого коштувало його солити.

Словом, багато чого було там, доки не заселили люди Дніпрове гирло й не запаювали капіталістичні, хижацькі способи експлуатації людей і оселедців.

II

За радянської влади знову побільшало риби. Заборонено хижацькі способи риболовлі, заборонено дрібноко-міркові сіті, встановлено строки. Правда, дрючок не стоїть в оселедцевій лаві і водовіз забув про сітку зверху на черпакові. Але ми ловимо уже зараз у два рази більше риби, ніж ловилося за царського ладу. В Аральському морі ми розводимо тридцять мільйонів молодих оселедчат на тридцять перший рік. А року тисячу дев'ятсот тридцять третього ми виловимо на триста шістьдесят процентів більше риби, ніж ми самі ловили року тисячу дев'ятсот двадцять дев'ятого.

Широким Рвачем (новим річищем Дніпра) ми підпливаємо до річки Борщевої. Річка Борщева виводить нас у Дідове озеро. Весна. З Дідового озера здіймаються хмари качок і циркулюють над дубівкою. Весна. Жовтіє горішній очерет над узбережжям. Напроти, над голим пляжем витяглося рибальське село Кизим. У повітрі, немов неймовірна чорна черва й мушва, літають звуглені частки очерету. Це лісники палять його, щоб краще ріс.

І поруч із загравою заходу на півдні нова заграва запаленого очерету. У чорнім мереживі вугляних метеликів пристає дубівка до містка.

Кизим — рибальське селище — спустилося з високого правого берега аж до Дідового озера. На голих схилах від хати до озера стоїть кілля — на них напнуть і смолитимуть невода на оселедця. Коли горішня вода переповнить озеро і дійде дерева (на якому живуть веселі шпаки — імітатори всякого звука), оселедець піде густо і його перейматимуть сітьми в річках гирла, в рвачах І конках Дніпрової дельти.

Зайшло сонце і чорним каюком вертається хазяїн хати — бригадир рибальської артілі. Він трусив коти: серед судаків, щук, сомів, рибців і іншої частикової риби знайшов сьогодні скільки оселедців. Спокійно і не поспішаючи він витягає каюка на берег.

III

Це кремезний, білявий, засмаглий чоловік з маленькими чистими, блакитними очима. В цім селищі з татарською назвою всі люди руді й біляві — чорних не видко. Він закликає до хати. Він говорить мало — він все ще думає про оселедців.

Щодня, щогодини, щохвилини оселедець, що його діди носили зверху на голові, чимраз глибше вкоріняється всередині його голови. Він забуває, що він Андрій Іванович Стеценко, рибалка, бригадир, хазяїн хати й батько трьох дітей. Він уявляє собі, що він є оселедець, що він обріс срібною лускою з боків, що спина йому залисніла райдужним синявим кольором, що голова його витяглася вперед і золоті очі дивляться на мілководдя. Він почуває, міркує і відчуває як оселедець.

Його починає вабити світліша, жовтіша, легша, мілкіша, солодша вода. Його срібні боки відчують дружній тиск мільйонів братів і сестер.

Ясний соняшний день. Угорі над головою народжується біла смертодайна форма і знову вмирає вгорі. Це грізний мартин ухопив одного з бра тів і витаскав в смерть у повітря. Ясний, соняшний день. Оселедець іде дном. Уночі ж, коли мартини з криком улаштовуватимуться спати на плаві, він вийде вгору і піде попід поверхнею у дзеркалі зір.

Дме горішняк і гонить воду вниз. Важко йти проти жовтої, бистрої води. Оселедець притуляється до дна і нишпорить носом у бакалі. Пливучи, він хапає дрібну ракушку, йому далеко плисти невідомими ріками і треба підживитись. Заметушилась необережна тюлька, забачивши срібну лаву, майнула праворуч, рвонула ліворуч, і оселедець піймав її з голови. Свіжа рибка добра є харч і для оселедця.

Не так для людей — неважний наїдок із тюльки. Тисяча дев'ятсот тридцятого року плян на тюльку перевиконано на дев'яносто чотири й шість десятих відсотка, а плян на

іншу рибу недовиконано на дві третини, бо Рибакспілка і Рибтрест погналися за кількістю, забувши про якість.

Але оселедця то мало цікавить. На цифрах він слабо розуміється. Його більше цікавить те, що раптом він наткнувся носом на якийсь неприродно густий очерет. Очерет як мур, і оселедець марно силкується проскочити між очеретинами.

Повертає вся срібна лава і починає йти вповодж стіни. Ще раз, і ще раз він пробує пробитись просто на північ і кожного разу його перепиняє очерет.

Уздовж очеретяної стіни йде лава. Аж от стіна повертає на північ, туди суне маса, а ззаду з'являється нова очеретяна ж стіна. Між двома спіральними стінками заходять оселедці в коту. Над котою — о, жах! о, дантові муки! — сидить жовтий дзьоб і далі кінчається блакитною чаплею...

IV

Рибалка випростався. Його почуття до чаплі такі самі, як і в оселедця — тільки це не страх, а ненависть. З коша він виймає й показує ще живу срібну рибу — це перший оселедець. Він такий самий на колір, як ті оселедці, що їх у Харкові загортають у друкований папір. Тільки смак його покищо куди кращий. Це ніжне, жирне м'ясо нагадує, як його зварити, чи то камбалу, чи навіть навагу, найсмачнішу спосеред риб.

Ми заходимо на базу. У величезних кадовбах, перемережена сіллю, лежить і випускає росіл — тузлук усяка лиманська й дніпровська риба. Щуки роззявили пащі, флегматично уклались на бокову лящі й рибиці, сом завинувся койлом, величезний осетер випинає круглого рота і втягує знову назад — мільйони кальорій для робочих тіл, інгредієнти борщів і компоненти обідів.

Але серед них ще немає оселедців. Була пізня весна. Було холодно, й оселедець запізнився проти пляну.

На дворі вже розіп'ято неводи. Артільці осмолюють сіті. Це свято рибальської роботи. Першого травня працюватимуть рибалки, щоб надолужити прорив через пізній початок путини. Сіті нові, с любов'ю осмолюють їх колгоспники. Тисячу дев'ятсот тридцятого року на Україну завезено багато сітевих матеріалів. Угору прив'язується корок. Унизу протягнута подвійна кодола: вона набрякне й вестиме невід дном, переймаючи срібного зайду.

Починається перша оселедцева путина. Оселедець іде проти води, а невід ітимає за водою.

Коли в червні оселедець, викинувши ікру, йтимає назад, куди важче буде його вловити. Тоді невід ітимає проти води, а оселедець за водою і багато його повтікає. Зараз найважніший момент. Тим то першого травня працюють рибалки, заготовлюючи мільйони кальорій для робочих тіл. На весні 1931 року Україна повинна виловити 15,7 тисяч центнерів оселедця.

V

Для того, щоб ловити рибу в річці Лопані, сидячи при березі коло електростанції, потрібний стілець, солоний оселедець і горілка. Для того, щоб ловити рибу в каламутній воді, потрібне уміння заховати той факт, що рідного дядю розкуркулено цієї осені і викинуто з колгоспу як ворожий елемент.

Та для того, щоб ловити рибу на поїдок трудящому населенню Союзу, потрібний інакший посуд. Цей посуд є рибальська фльота.

Покищо на півтора ста парусних човнів у нас припадає три мотори. На далекій півночі Росії (де більше ловиться риби, ніж у нас Україні) є більше моторів, теплоходів і є навіть спеціальні катери, що тягнуть за собою сітку — тралери. Але дніпровський лиман — це район малого рибальства, і мати, скажемо, тралери не було б рентабельно. Моторів у нас покищо теж малувато, не вистачає навіть

возити рибу під час улову, а тим паче ловити. Отже, дніпровський рибалка є шкіпер парусного судна.

Хто не ходив під парусом, мабуть уявляє собі цю справу приблизно так: на човні є дрюк, а на дрюкові почеплено чотирикутний шмат білої матерії. Ззаду дме вітер і підганяє вітрило, а веселий рибалка сидить склавши ручки і чекає, поки його прижене вітром куди треба.

Що ж, приблизно так і користувалися парусом староденні римляни на своїх *naves longae*, воюючи за кращі прибутки і за експлоатацію більшого числа колоніальних народів. Коли ж вітер ущухав або дув у зуби, то невільники гнали корабель на веслах.

На подібних засадах була посувалася й староросійська фльота аж до часів Петра Першого, коли голландець Цімерман побудував першого човна, що міг ходити «за вітром і проти вітру». Бо добрий парусний човен може ходити просто «вітрові в зуби», аби не була «бунація» (штиль) і аби було місце робити повороти (галси).

На Дніпровому лимані є два основні типи парусного човна: це дуб (дубівка) або очаківська шаланда.

Дуб невеликий або дубівка — це є прямий нащадок запорізької чайки. Це подовгий, з круглим дном, глибокий човен, з гострим носом і гострою кормою. Ближче до прови (носа) улаштовано щоглу для паруса, а безпосередньо за щоглою щілина для ребра — кіля (шкафут). Кіль цей може всуватися й висуватися — на мілководдю його доводиться підіймати. Він зовсім невеликий — на пересічній дубівці, це є дошка в метр уширшки і метр з чвертю удовшки; в тій дошці пороблено дірочки. Встромивши в дірочки по кілкові, можна дати потрібну глибину кілеві. На більших дубівках спереду робиться трюм, спереду перед щоглою (камбуз), а подекуди й на кормі.

Дуб буває ще великий — дво- і трищогловий. Це вже є, власне, справжні шкуни з каютою, з кількома кліверами і по

мілкому плавати не можуть. На них часто бувають і нафтові мотори невеликої сили, щоб не простоювати цілі дні в «бунацію». Але то вже не риболовний, а рибовізний корабель.

VI

Мені довелося ходити за років юнацтва мого з екскурсією туристів прекрасною новою дубівкою з Голо! Пристані до Очакова. Вона мала камбуз попереду, в якому було дві койки; висувний кіль, каюту теж на дві койки (стояти випроставшись у тій каюті, звичайна річ, не можна було), невелику щоглу з парусом, клівером і топселем (малий трикутний парус нагорі, корисний у тиху погоду), двоє величезних весел.

Дві добі дубівка стояла на якорі в затоці, бо дув низовий просто нам у зуби, а місця для маневрування на Конці Дніпровій замало. Нарешті, на третій день низівка згасла і стала бунація (штиль) — імовірно було, що надвечір вітер перекинеться на горішній.

Ми поскладали на палубу свої міхури, взяли в буксир невеликого каючка і вийшли на веслах.

Ті весла чимало зігнали з нас поту, поки ми просунулися на які два з половиною кілометри. Піднявши весло вгору, кожен з нас задкував і тяг його, що мав сили, обома руками.

Надвечір побіг горішнячок і пустив по дзеркальній воді легенькі, зовсім несерйозні, брижжі. Та все ж боцман Ципудрей ізняв нас із весел, підтягнув зверхню рейку паруса, поставив топ ель і клівер, і ми пішли за слабеньким вітром униз. Турист Інокентій Довгаленівський, довгий і тонкий як косовище, забивав молотком пістони в мідні гільзи. Турист Карл Куце, короткий і присадкуватий як сокирилно, висловлювався з приводу мартинів і очеретянок. Доктор Вернидуб і директор Непопадивворота спали глибоким сном у каюті, потомлені з споглядання наших трудів коло весел.

Ми пробігли з півдесятка кілометрів і увійшли в бічний рукав, де вітер був нам у праве вухо. Довелося маневрувати з клівером. Боцман Ципудрей пішов навкоси в лівий берег за вітром. Коло самого берега він скомандував: готуйсь! — і черговий одв'язав кліверний фал від правого борту. «Віддай!» — скомандував Ципудрей, і черговий одпустив клівера, даючи йому наповнитись вітром. У цю мить Ципудрей повернув дубівку праворуч. «Переноси!» — знову скомандував Ципурдей; черговий перебіг з кліверним шнуром (фалом) на лівий борт і закріпив там фал; у цю ж мить Ципудрей перевів на лівий борт спідню рейку; парус охляв, затріпотів і набрав вітру. Тепер боцман Ципурдей біг на правий берег, майже не виграючи дистанції, але з правого берега він знову піде за вітром навкоси до лівого і виграє на цьому галсові сотню-другу метрів.

Ми зробили сімнадцять таких поворотів, аж поки дісталися до Дніпра, де можна було вже йти одним галсом аж до Лиману. Але сонечко сіло і вітер ущух. На широкому Дніпрі від чорного очерету й до чорного очерету вночі вмерли найменші хвильки. Боцман Ципурдей наказав спустити паруси й клівер і ми віддали якір. Ми ночували серед Дніпра.

Вітер ущух і активізувались комарі. Комарі на воді серед ночі, коли дуже кортить спати, справляють надзвичайно сильне враження. Рибалки мастять сорочки дьогтем, розкладають курички, нарешті просто матюшать комарів у рот і в пароход, але ніщо не помагає. Приблизно до першої години вночі ні одна людина, бодай індуський факір, йог чи магатма, не може заснути ні на секунду. Десь коло першої години комарі роблять невелику перерву (якщо завтра буде добра година — коли взавтра буде дощ або вітер — перерви не буває). Під час цієї перерви мужні й загартовані люди сплять, автоматично ввісні змахуючи комарів з лиця. Коли ж Віз схиляється голоблею вниз до нічного крайнеба, комарі знову беруться до діла з потроєною енергією.

Ще серед ночі комарі збудили Ципурдея, і ми потравили якір. Цілий день ми бігли Лиманом у напрямі до Соланоозірної, надвечір же вітер зробився свіжий.

У морі (і в морі Дніпрового лиману) такий собі невеликий вітер, що здійсмає куряву на харківських вулицях, це вже свіжий вітер. Він жене дубівку з скорістю п'ятнадцять кілометрів на годину і чималу може зняти хвилю. Коли ця хвиля буде дубівці вбік, то доктора Вернидуба і директора Непопадивворота уже почне млоїти і загойдувати.

VII

Поночі ми знялися з затоки, що побіля Соланоозірної, і побігли за вітром до Очакова. Десь коло дванадцятої години вночі це був уже шторм. Ципурдей зовсім віддав топселя і взяв парус на рифи (зменшив його дійову поверхню). Тепер ми бігли кілометрів із дванадцять на годину. Нічна чорна хвиля сичала обіруч прови, запінюючись, заливаючи високий борт дубівки. Доктор Вернидуб і директор Непопадивворота давно вже захворіли і лежали покотом.

Вітер гудів, свистів і дирчав у такеляжі. Попереду заблимав Очаків, і Ципурдей наказав мені піти на клівер. Клівер (крило) це — трикутний парус попереду головного і ним роблять маневри, коли вітер не просто попутний. Шторм ніс нас у відкрите море, лівіше від Очакова, де нам без сумніву могла б бути й панахида. Отже боцман Ципурдей став маневрувати. Могло зломити киль, могло перекинути нас шкереберть, могло порвати паруси. Але на те боцман Ципурдей і був старий моряк. Він біг у вітер рівно настільки, щоб нас не знесло в море і щоб не поломило кіля.

На прикрих поворотах я думав, що перекинеться дубівка — так вона хилила правим бортом — піна шумувала нарівні з очима — весь такеляж рипів і дирчав — слабесенькими зайчиками стрибали в хвилі два одсвіти — червоний і зелений — від ліхтарів на вантах.

Раптом Ципурдей так крутонув дубівку рулем, що вітер на мить випав з парусів. У нічній воді ми просичали повз темний, без вогнів, човен — це була очаківська шаланда бурильників. Тоді бурильним способом було заборонено ловити, і очаківці виїхали в шторм без ліхтарів, щоб берегова охорона не попала їх на браконьєрстві. Вони були на окомить від смерти в цей момент, бо бігли із швидкістю двадцяти п'яти кілометрів на годину; дубівка потрощила була б їх борт на друзки.

Отож відповідно до страшної небезпеки, що була нависла над нами, бурильники показали довгу матюшну формулу, яка негайно зникла в шумі штормовому. Старий Ципурдей вибавив нас відповідальности за троє людських життів.

Удосвіта ми вбігли на мілину, ліворуч від причалу. Ми віддали якоря, але дубівку кидало як сірничок на якірному ланцюгові. Треба було пришвартувати корму на голому березі. Ми пострибали в холодну воду і, бредучи по пупа в узбережній мілині, підтягали кінець з корми. Руки почервоніли і налялись кров'ю, кінець роздер шкіру на долонях, і коли ми підтягли корму й вибрались на берег, то не знайшлося до чого пришвартувати линву. Отже ми стояли й тримали корму проти вітру, поки один шукав і привалював каміння. Трьома здоровенними камінюгами пощастило загальмувати линву в гравії.

Вітер ішов берегом як бритва. Він здіймав гравій убільшки з горошину і сік нам голі ноги. З рук точилася кров, ноги било й пекло як розжареним дротом, але це була тверда земля і жити було прекрасно. Ми покинули линву, налетів шквал і ми, борючись з вітром, тікали в траву. На березі лежав чорний човен; вітер ударив йому в бік і, покотивши його уздовж берега як цигарковий коробок, вкинув у воду. Ми знову витягли його на гравій; уперше в моїм житті я бачив, щоб вітром котило таку здоровенну дерев'яну споруду.

Я пережив одну таку ніч на Дніпровому лимані року тисяча дев'ятсот двадцять восьмого, ще коли риболовля була наполовину в руках приватника. Це було давно, але я пам'ятаю це так, ніби воно сталося вчора.

Рибалка ж це переживає мало не щотижня. Багато дехто й потопає. В цей самий шторм на морі потопло з півдесятка шаланд рибальських. Та це було літо, а в літеплій воді можна довго триматися. Восени ж і зимою рибалки потопають швидко — холодна вода стискає дихання, спиняє серце, корчить ноги і людина йде на дно.

VIII

Рибалка стрибає в мілководдя зимою, тягне обмерзлу линву, хукає на руки, одягає плащ-винцераду, виїжджає в бурю і рано чи пізно не вертається додому.

У районах малого рибальства — до таких належить Дніпрів лиман — парусне судно — це покищо основна одиниця фльоти. Артіль «Чорноморець», приміром, має двоє моторів на сто сімдесят парусних шаланд. Але й ці два мотори не ловлять, а тільки возять рибу. У Лимані дубівок буває мало, а найбільше човнів, що звуться «очаківська шаланда».

Очаківська шаланда — це широке пласке судно, збите з дощок, має висувний кіль на шкафуті, парус і клівер. На такій шаланді буває пара або ж дві важких весел і проріз у кормі, щоб гнати її одним веслом, орудуючи ним як пропелером. Шаланда не має звичаєм ні трюму, ні кают. Усе її широке дно можна навантажити рибою, а хоч кавунами і все ж таки можна буде маневрувати і управлятись коло парусів. Шаланда прекрасно, мов качка, бере хвилю, може ходити наймілкішими місцями, добре йде у вітер і розвиває дивовижну, як на свою куцу конструкцію, швидкість. Шаланда дешева, легка, містка, мілкохідна швидко випирає старокозацькі дубівки. Але в шторм її дуже заливає водою.

По деяких місцях парус на шаланді буває шпринговий, тобто не має горішньої рейки.

Держава видає матеріал на клівер і парус, дає гвіздки, дає смолу й пек, і от коли півсотні шаланд виходять з Вільного Порту на бичка, то п'ятдесят рожевих парусів і п'ятдесят рожевих кліверів грають у тихому морі як дивовижні метелики на шпалерах Вільяма Морріса.

Шпринтові паруси, еластичні й вільні, немов широкі кереї, роблять ранішню фльоту ще подібнішою до зграї химерних живих істот.

Коли ж зовсім немає вітру, то шаланди витягається на берег, і вони як птиці, що граються в піску. Це бунація (штиль); вона ще неприємніша, ніж вітер просто в зуби, бо на веслах далеко не поїдеш. Тоді рибалки теж лежать у піску під парусами. Море викидає в Куті силу підводної соломи — камки. З цієї камки зроблено стіни наметів, її підстелюється, щоб спати, і її ж спалюється під чаєм. На камці лежать рибалки під парусом і грають у карти.

Увечорі в одному наметі під парусом голоси голоснішали і звучали різно. Це скільки рибалок одігкнули пульмана, — пульман це літро горілки. Пульман одразу нагадав рибалкам про кривди, справжні й уявлювані, про те, наскільки кожен з них герой і козак, про те, які вони красиві, молоді і як їх кохають жінки і як ще більше кохали б, коли б самі рибалки того схотіли. Один настирний і драговливий голос найгостріше відчув усі ті настрої і в посеред усі розмови встравав зі своїм словом. У примітивній душі цього голоса повнота почувань знайшла собі один примітивний і простий, як солоний вітер, вираз. Була бунація і в тиші далеко берегом лунало слово. «Ма'ть... ма'ть... ма'ть...» — правив своє настирний голос, силкуючись затлумити інші голоси, що не давали йому закінчити фразу. Мартини скіглили у вечірній тиші, хапаючи тюльку. «Ма'ть... ма'ть... ма'ть... — правив настирливий голос.

IX

Берегом ішли дві жінки — стара й молода; до них долинав настирний голос. Мати нахмурилась і пішла до намету. «Ма'ть... ма'ть... — правив голос. Дочка спинилася, а мати одкинула край парусу і стала мовчки перед п'яницями, наче вони її накликали. «Ма'ть... ма'ть...» — нарешті переміг усіх настирний голос і закінчив свою думку.

X

«Ма'ть... завтра таки буде низовий вітер» — сказав голос. «Ма'ть, таки буде», — додав він, заспокоєний з того, що йому дали висловити до кінця його метеорологічне пророкування. І справді, неначе справджуючи його слова, налетів легесенький левант з Туреччини і розійшовся брижжами по воді — перший посланець низового вітру.

Низовий вітер улітку наганяє в Дніпрове гирло воду, сповнюютьса водою ерики, канали й озера, підіймається вода в Дніпрі і в бокових конках та рвачах вода йде вгору — усп'ять. З новим вітром примітивні паруси несли запорізькі чайки назад додому і чайки спинялися, тільки щоб ще підграбувати мирних осельців уздовж Дніпра. Коли буває низовий вітер, ніяк ловити оселедця на провесні. Оселедець іде вгору і вгору гонить воду низовий. Проти води й проти ваги риби дуже трудно оперувати неводом. Ставних сітей у Лимані не вживають; дуже недавно ставні сіті стали вживати на оселедця біля Очакова — грецькі скипасті; про них пізніше. Щоб обдивитися, як і де ловлять рибу на Лимані, знову зробімо подорож униз, з Херсону до Кінбурнської коси.

XI

З Харкова до Херсона подорожують або пішки, або залізницею. Залізницею подорожувати швидше, але й потяг іде через Миколаїв мало не цілу добу до Херсона. У нас

є проста Мерефо-Херсонська залізниця, та для неї треба ще будувати моста через Дніпро. Сей рік цей міст почнемо будувати. Покищо треба їхати манівцями через Полтаву — Миколаїв.

Приїхавши в місто Херсон, можна чекати автобуса. Там є автобус — один — і багато візників. Кожен візник думає, що саме з цим потягом приїхала його власна фортуна і щастя — несвідомий чужинець, що може, не знаючи географії, заплатити йому десять карбованців до готелю.

Першотравневий готель у Херсоні — інституція розкішна й дорога. Під готелем є ресторан, де дають пиво з етикетками англійською мовою. Це те пиво, що вариться у нашій Новобаварській броварні для експорту до Персії і що перси навіть вивозять у Німеччину. Отак то пиво з Нової Баварії біля річки Уд потрапляє до Старої Баварії за кордоном і б'є баварське пиво, — навчальна мораль для тих з наших скептиків, що займаються алькоголізмом. Уночі в готелі запалюють газові лампи, бо електрики саме зараз немає.

По дорозі до порту можна бачити майже вимерлу в нас категорію громадян — приватного крамаря. Цей павук розіклав французькі булки, сало, масло, олію, сірники й карти на прилавку, за яким є півметра дерев'яної халабуди. Колода карт коштує в нього на двадцять п'ять процентів дорожче, ніж у Хаторзі. Сало й масло в нього продаються за астрономічну ціну, — щоб не лякати читача, я ціну замовчую.

Ми спускаємося до порту. Італійський пароплав навантажує зерно. Напроти на острівку, де яхтклуб, біліють шлюпки. Робітники переїжджають на острівець шаландою; на ній гребе старий моряк — один. Здоровенний парубок їде назустріч шаландою і гребе одним веслом, устромленим у проріз на кормі. Весло робить у його могутніх руках чудні кругові рухи, і шаланда пливе досить прудко. Маленькі пароплави лагодяться одпливати в Алешки, в Голу Пристань.

«Котовський» завтра одпливе до Одеси. З Запоріжжя наближається річковий колісний пароплав, як триповерховий будинок відпочинку.

Уподовж довжелезної пристані, минаючи дуби, шаланди, буксири, зелені мисливські каюки, ми доходимо бази Рибтресту. Нам треба знати, коли піде мотор на Кизим. У базі Рибтресту взагалі пахне рибою, але сонно. Сьогодні ні одне судно не прийшло і ні одне не відійде.

Біля вікна в конторі висить телефон з катеринкою. Сашко накручує катеринку і дзвонить у Кизим. Він потрапляє на кизимську сільраду — ми так і не побачимо її ніколи зроду в житті своїм — слабкий і дещо соннивий голос, що долинає до Сашкового вуха — це єдина реальна нить, що на мить зв'язує нас з цією далекою сільрадою.

Голос сповіщає, що він не знає, чи йтиме сьогодні мотор з Кизиму на Херсон. Дізнатися він теж не може: з вікна йому не видно, послати йому нікого, розпитатись йому ліньки. Чути з інтонацій голосу, що йому найбільше кортить спати. Сашко накручує катеринку, але на цей раз голос просто не підходить до телефону. Голос спить.

І справді, спадає вечір, і ми вертаємо, ковтаючи куряву, довгою пристанню до міста. Порт засвічується білими, зеленими, червоними вогниками.

Пахне смолою, дьогтем, олеонафтом. У сутемряві вирастає наче підземний гуркіт заводів.

Це співає

— РАДЯНСЬКИЙ ПОРТ

За місто

тихо ле

олеонафт

Сумирні

за вогнів далекий фрахт

Та за вечірній

заклик гусей

ЗМІСТ

ПІД ПАРУСОМ НА ДУБИ	3
Переднє слово	5
РОЗДІЛ А	5
I	5
II	7
III	8
IV	9
V	10
VI	12
VII	14
VIII	16
IX	18
X	18
XI	18
XII	22
XIII	24
XIV	27
РОЗДІЛ Б	29
I	29
II	31
III	33
РОЗДІЛ В	34
I	34
II	36
III	38
IV	41

V43
VI47
VII49
VIII51
IX52
РОЗДІЛ Г54
I54
II56
III59
IV62
V65
VI68
РОЗДІЛ Д71
I71
II72
III73
IV74
КОС ЧАГИЛ НА ЕМБІ77
Вступ79
I81
II88
III90
IV94
V96
VI99
VII	106
VIII	113
IX	120
X	125
XI	130
XII	135
XIII	138
XIV	141

XV.	150
XVI	156
XVII.	159
XVIII	166
XIX	169
XX.	171
XXI	174
XXII.	178
XXIII	180
XXIV	185